

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДЕЯКИХ СТАТЕВИХ ЗЛОЧИНІВ У НОВИХ СОЦІАЛЬНИХ РЕАЛІЯХ

БАЗИР Інна В'ячеславівна - магістрант Київського університету права ім.
В. М. Корецького НАН України

В статті розглянуті особливості криміналізації деяких видів статевих злочинів в світлі її соціальної обумовленості. Автор, опираючись на дослідження існуючих підходів щодо обґрунтування, обумовлюючих криміналізації суспільно небезпечних діянь і аналіз особливостей деяких статевих злочинів, приходять до висновку про ототожнення в сучасній європейській та українській суспільстві таких злочинів, як насильство і насильственне задоволення статевих пристрастей неестественним способом. В процесі дослідження автором запропоновано зміни в чинному законодавстві, які б дозволили наблизити його до реалій українського та європейського суспільства.

Ключові слова: криміналізація, кримінальне законодавство, статевий злочин, зґвалтування, задоволення статевих пристрастей неприродним способом.

Актуальність обраної теми

У рамках інтеграції України в європейський соціальний, культурний, цивілізаційний простір постає ряд питань адаптації вітчизняних реалій до загальноєвропейських тенденцій.

Вітчизняна правова практика, у тому числі – її криміналістична складова, все ще доволі часто опирається на реалії минулого, неадаптовані, а інколи вже й неприйнятні до сьогоденного стану справ, а тим більше – до перспектив подальшої трансформації нашого суспільства. Одним з таких прикладів можна вважати питання наявності у

кримінальному законодавстві України двох різних норм, що передбачають відповідальність за зґвалтування та за насильницьке задоволення статевих пристрастей неприродним способом. Наразі необхідність перегляду згаданих норм є вимогою часу, адже сучасна суспільна мораль однаково ставиться до природних і неприродних статевих актів, що свідчить про однакову суспільну небезпечність зазначених діянь, а дедалі більше кримінологів вважає ознаки складу цих злочинів майже тотожними.

Мета дослідження

Дослідити питання соціальної зумовленості криміналізації зґвалтування та насильницького задоволення статевих пристрастей неприродним способом у нових соціальних реаліях, обґрунтувати необхідність внесення змін до законодавства України щодо ототожнення цих видів діянь.

Основний зміст дослідження

У науковій літературі побутує думка, що криміналізація, як процес, є частиною предмету кримінології, а криміналізація, як результат, – предмету науки кримінального права [1, с. 20]. З таким твердженням варто погодитися, адже аналіз передумов криміналізації суспільно небезпечних діянь належить до сфери досліджень кримінологічної спрямованості, а саме питань запровадження кримінологічної експертизи існуючих та нових кримінально-правових законів. Така позиція ґрунтується також на поши-

реній серед науковців-кримінологів думці, що була озвучена у 1989 р. у рішеннях Всесоюзної науково-практичної конференції з обговорення проблем кримінологічного обґрунтування кримінально-правових норм, про те, що «соціальне обґрунтування кримінально-правової норми за значущістю його зумовлювальних елементів є переважно кримінологічним, становить кримінологічне підґрунтя останньої і є предметом не кримінального права, а широкого спектра суспільних наук, у тому числі соціології, а в юридичній їх царині – предметом кримінології» [2, с. 12].

З-поміж теоретико-прикладних проблем криміналізації діянь, які наразі мають місце, на думку О. М. Готіна, однією із найбільш дискусійних і такою, що потребує глибинного системного дослідження, є проблема підстав криміналізації діянь [3]. Під підставами криміналізації необхідно розуміти дійсні передумови, соціальні причини виникнення або зміни кримінально-правової норми.

Найбільшого поширення набули погляди О. І. Коробєєва, який пропонує виділяти три групи підстав, що зумовлюють криміналізацію суспільно небезпечного діяння: 1) юридично-кримінологічні; 2) соціально-економічні; 3) соціально-психологічні [4, с. 210]. Тричленної класифікації обставин криміналізації дотримується також П. А. Фріс: 1) оцінювання діяння як суспільно небезпечного; 2) визнання доцільності здійснення боротьби з конкретним видом поведінки заходами кримінально-правового впливу; 3) констатація збігу в оцінці конкретної поведінки як суспільно небезпечної між законодавцем та соціально-правовою психологією народу [5, с. 258].

О. М. Готін, аналізуючи існуючі підходи до вирішення цієї проблеми, услід за Н. О. Лопашенко, С. Г. Келіною та А. В. Наумовим, називає такі підстави криміналізації: 1) існування суспільно небезпечної поведінки, яка потребує кримінально-правової заборони; 2) відносна поширеність суспільно небезпечних діянь; 3) зміна уявлень про ступінь суспільної небезпеки діяння; 4) зміна загально визнаної моральної оцінки відповідного діяння; 5) виконання державою міжнародно-правових обов'язків з охорони

прав людини. Між тим автор зазначає, що наведений вище перелік підстав криміналізації діянь не є вичерпним [3].

Як, на нашу думку, доречно зауважує Ю. І. Шевчук, підставою для криміналізації може бути лише сукупність основних чинників, без встановлення яких кримінально-правова заборона буде недоцільною. При цьому можна виділити основні та другорядні чинники. Основними, без яких неможливе виникнення питання про встановлення кримінально-правової заборони, є суспільна небезпечність посягань та їх поширення (кримінологічний чинник), доцільність боротьби з ними засобами кримінальної репресії (чинник доцільності), усвідомлення суспільної потреби у криміналізації діянь та рівень підготовленості населення до неї (соціально-психологічний чинник). До другорядних, наявність яких ще не є достатньою для встановлення кримінальної відповідальності, на наш погляд, слід віднести нормативний, міжнародний, історичний та інші чинники криміналізації діянь [6].

Статева злочинність становить сукупність злочинів, спрямованих проти статевої свободи та статевої недоторканості, які вчиняються із застосуванням фізичного, психічного насильства або з використанням безпорадного стану потерпілої особи з метою задоволення сексуальної потреби у природній або збоченій формі [7, с. 112].

Статевими злочинами зазвичай називають злочини, спрямовані проти життя, здоров'я, свободи та гідності особистості. У главі IV Кримінального кодексу України вказана група злочинів, об'єктом яких є статева недоторканість і статева свобода особи (ст. ст. 152-156 КК) [8]. Зазначені злочини досить різноманітні як за своїм змістом, так і за своєю спрямованістю. Кожен з цих злочинів має певну специфіку в механізмі слідотворення, а також у колі обставин, що підлягають з'ясуванню й доведенню.

Статеве насильство все частіше розглядається як модель насильницької поведінки взагалі, а не як окремі, випадкові емоції. Ця модель характеризується дуже строкатою розмаїтістю, що бере початок із вроджених спотворених прагнень або задатків, гіпертрофованих статевих потреб, які активізу-

ються зовнішніми впливами, зокрема негативними соціальними умовами, які супроводжуються нервовими і психічними захворюваннями, вживанням наркотиків, пияцтвом тощо.

Насильницькі статеві злочини можна визначити як «злочини, вчинені шляхом здійснення статевого акту або задоволення статевої пристрасті проти волі потерпілого, із застосуванням фізичного або психічного насильства або з використанням безпомічного стану потерпілого». Так, при зґвалтуванні має місце дійсне, активне посягання на статево волю чи статево недоторканість потерпілої особи, що за своїм психологічним змістом і загальною спрямованістю є саме насильницьким вчинком, який завдає моральної чи морально-фізичної шкоди. Ця шкода, а також її підвищена суспільна небезпека зумовлені специфікою фізіологічної та соціальної суті зґвалтування. Зрештою, зґвалтування в абсолютній більшості випадків спричиняє або може спричинити ще додаткові специфічні моральні та фізичні наслідки фізіологічної спрямованості – вагітність, що ганьбить потерпілу, болісну дефлорацію, травматичний вагінізм тощо, які різко поглиблюють психічну травму, а також розвиток різних сексуальних розладів. Ще А.Ф. Коні зазначав, що «там, де існує зґвалтування, – там безрозсудне нахабство, там відсутність будь-якого почуття і одна жорстока, зла хіть, одна тваринна пристрасть» [9].

У кримінальному законодавстві України містяться дві норми, що передбачають відповідальність за зґвалтування та за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, закріплену у статтях 152, 153 Кримінального кодексу України [8]. Водночас, склад цих злочинів характеризується низкою спільних рис. Це дає можливість стверджувати, що діяння, заборонені цими нормами, майже тотожні. Так, обидва злочини посягають на один і той самий основний об'єкт – статево свободу особи. Об'єктивна сторона: склади обох злочинів сконструйовані як формальні. Тому до обов'язкових ознак об'єктивної сторони відносять: а) діяння – статево акт; б) спосіб – погроза, насиль-

ство або використання безпорадного стану потерпілої особи.

Відмінність складів злочинів, що досліджуються, полягає в тому, що при зґвалтуванні статеві зносини можливі лише природним способом, а при насильницькому задоволенні статевої пристрасті – неприродним. Згідно з керівними положеннями Пленуму Верховного Суду України, «насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом виключає природний статево акт і може полягати у вчиненні акту мужолозтва, лесбійства, а також в інших діях сексуального характеру, спрямованих на задоволення статевої пристрасті суб'єкта злочину (чоловіка або жінки) неприродним способом. Тоді як під зґвалтуванням слід розуміти природні статеві зносини між особами різної статі» [10, с.128-129].

Наслідками як зґвалтування, так і насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом можуть бути: смерть або самогубство потерпілої особи, втрата нею репродуктивної здатності або інших функцій організму та органів, психічна хвороба або інший розлад здоров'я. Суб'єктом обох злочинів може бути особа як чоловічої, так і жіночої статі, яка досягла 14 років. Суб'єктивна сторона характеризується виною у виді прямого умислу. Суб'єкт злочину усвідомлює, що застосовує насильство, погрозу або використовує безпорадний стан потерпілої особи для вступу з нею у статево зносини і бажає цього. Таким чином, єдине, що відрізняє ці два злочини, – це способи задоволення статевої пристрасті – природний та неприродний [10, с.129]. Однак, статево норма, як і будь-яка інша, не може бути завжди стабільною. Так, «у системі людської діяльності статево поведінка з її нормою та відхиленнями займає достатньо важливе місце; статево вивчається в біологічному, психічному, соціальному, психолого-педагогічному та в низці інших аспектів» [11, ст. 229]. Відносна рухомість статево норми пояснюється передусім неоднозначною складністю структури; шлях від нормальної форми статево поведінки до її патологічних форм проходить через багаторівнево систему статево відхилень, які різняться за своїм

характером та соціально-правовими наслідками [12, с.182].

Останнім десятиліттям неприродний спосіб у статевих зносинах сприймається суспільством значно толерантніше, про що свідчать як зміни в національному законодавстві (декриміналізація мужолозтва; пом'якшення термінологічного забарвлення складу злочину, передбаченого ст. 153 із збоченського способу (КК 1960 р.) на неприродний), так і «популяризація» в суспільстві гомосексуальних та неприродних статевих зносин між особами різної статі.

Кримінологи також зазначають, що неприродний спосіб вважається нормальним явищем. Тож доходимо до висновку, що ознаки складів розглянутих злочинів вже стали тотожними. Сучасна суспільна мораль європейських країн однаково ставиться до природних і неприродних статевих актів, що свідчить про однакову суспільну небезпечність аналізованих діянь. Це дає змогу стверджувати, що охорона одного й того самого об'єкта від тотожних діянь за допомогою двох кримінально-правових норм є зайвою, а ознаки згвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом можна поєднати в одній статті: «Насильницьке задоволення статевої пристрасті». Неприродний спосіб, у разі необхідності, можливо передбачити як кваліфікуючу ознаку, що вже пропонували деякі автори [10, с.129-130].

Таке вдосконалення відповідатиме сучасним європейським тенденціям, становить оптимізацію вітчизняного законодавства, адаптацію його до норм європейських країн.

Висновки

Наразі у кримінальному законодавстві України не існує нормативно-правової дефініції конструкції «злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи». У доктрині кримінального права це поняття теж залишається дискусійним. Позаяк аналіз існуючих наукових поглядів щодо розкриття його змісту не є предметом даного дослідження, зазначимо, що, з нашої точки зору, статеві злочини – це «передбачені законодавством про кримінальну відповідаль-

ність суспільно небезпечні умисні дії, що посягають на статеву свободу і статеву недоторканість особи».

Підсумовуючи наше дослідження, вважаємо, що при криміналізації згвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом доцільно враховувати, насамперед, такі чинники: соціальний, нормативний, кримінологічний, порівняльно-правовий.

Оскільки сучасна суспільна мораль європейських країн однаково ставиться до природних і неприродних статевих актів, а як згвалтування, так і насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом набувають тотожного змісту, вважаємо за необхідне поєднати ознаки згвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом в одній статті: «Насильницьке задоволення статевої пристрасті», замінивши нею ст.152 та 153 Кримінального кодексу України.

Література

1. Лозинский И.В. Проблемы реализации принципов криминализации и положений законодательной техники применительно к нормам главы 22 УК РФ: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / И.В. Лозинский. – Томск, 2010. – 27 с.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: у 3 кн. / Закалюк А. П. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 2 : Криминологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 2007. – 712 с.
3. Аналітичний огляд наукових статей з проблем криміналізації та декриміналізації діянь. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inter.criminology.org.ua/OLD/modules.php?name=Content&file=print&id=629>
4. Коробеев А. И. Уголовно-правовая политика: Тенденции и перспектива: монография / А. И. Коробеев, А. В. Усс, Ю. В. Голик. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1991. – 238 с.
5. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, іс-

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто особливості криміналізації деяких видів статевих злочинів через призму її соціальної зумовленості. Автор на основі дослідження існуючих підходів щодо підстав, що зумовлюють криміналізацію суспільно небезпечного діяння та аналізу особливостей деяких статевих злочинів, приходить до висновку про ототожнення в сучасному європейському та українському суспільстві таких злочинів, як зґвалтування та насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом. У процесі дослідження автором запропоновано зміни до чинного законодавства, що дозволять наблизити його до реалій українського та європейського суспільства.

SUMMARY

The article describes the features of the criminalization of certain types of sexual offenses in view its social conditionality. The author, based on a study of existing approaches regarding the reasons that determine the criminalization of socially dangerous act and analysis features of certain sex crimes concludes that the identification of modern European and Ukrainian society of crimes such as rape and forcible satisfaction of sexual passion unnatural way. The study author suggest changes in the current legislation that will bring it closer to the realities of the Ukrainian and European society.

торичні та правові проблеми: монографія / П.Л. Фріс. – К.: Атіка, 2005. – 332 с.

6. Шевчук Ю. І. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом поєднане з вбивством/ Ю. І. Шевчук //Боротьба з організованою злочинністю і корупцією: теорія і практика. - 2007. - №15. – С.167-174.

7. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. - 2-ге вид. перероб. і доп. - Х.: Право, 2009. - 288 с.

8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page>

9. Якимова С. Поняття та кримінологічна характеристика «сексуальних зло-

чинів». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/26755/1/029-159-165.pdf>

10. Черних Я. Соціальна зумовленість окремої криміналізації зґвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом/ Я. Черних // Соціальна політика держави у сфері запобігання злочинності та ресоціалізації осіб, які відбували покарання Ч. 2: Матеріали ІХ міжвуз. наук. студ. конф. з кримінології та кримін.-викон. права (м. Харків, 26 листоп. 2010 р.). / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого; за заг. ред. В. В. Голіни ; ред. кол. А. Гетьман та ін. - Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. - 166 с. – С.128-130.

11. Заросинський Ю. Л. Відхилення статевої поведінки неповнолітніх як кримінологічна проблема/Ю.Л.Заросинський, І.І.Лановенко // Науковий вісник НАВСУ. – К., 1997. – № 1. – С. 229–238.

12. Корчовий М. Причини виникнення насильства у статевій поведінці молоді/ М. Корчовий //Вісник Академії управління МВС. – 2009. - №1. – С.179-188.